

**МОНГОЛ УЛСЫН МАКРО ЭДИЙН ЗАСГИЙН ТӨЛӨВ БАЙДАЛ, ТӨСӨВ, МӨНГӨНИЙ
ҮЗҮҮЛЭЛТҮҮДИЙН ДИНАМИК СУДАЛГАА (2005 - 2009 он)**

*Д. Ариунаа (MSc), Ц. Батдорж, Г. Билгээ,
Ч. Онончимэг, Ц. Элбэгзаяа*

Судалгааны зорилго нь “Хүний хөгжил сан” -гийн тухай хууль батлагдан гарсантай холбогдуулан Монгол Улсын иргэдэд мөнгө тараах эдийн засгийн нөөц боломж бий эсэх асуудлыг тодруулах зорилгоор макро эдийн засаг, төсөв, санхүүгийн өнөөгийн байдал, сүүлийн 5 жилийн динамик үзүүлэлтүүдийг харьцуулан судлахад чиглэгдсэн болно.

Гарчиг**1. Монгол Улсын макро эдийн засгийн төлөв байдал**

- Эдийн засгийн өсөлт, ажилгүйдэл
- Үйлдвэрлэл
- Гадаад худалдаа

2. Монгол Улсын нэгдсэн төсөв

- Нэгдсэн төсөв
- Нэгдсэн төсвийн орлогын гүйцэтгэл
- Нэгдсэн төсвийн зарлагын гүйцэтгэл

3. Монгол Улсын мөнгөний үзүүлэлтүүд

- Бодлогын хүү
- Инфляци
- Мөнгөний нийлүүлэлт, түүний бүтэц
- Зээл
- Нийт хадгаламжийн хэмжээ
- Гадаад валютын цэвэр нөөц
- Арилжааны банкуудын актив

Хавсралт 1:

- Монгол Улсын нэгдсэн төсвийн орлого

Хавсралт 2:

- Монгол Улсын нэгдсэн төсвийн зарлага

Хавсралт 3:

- Гадаад валютын нэрлэсэн ханш

Хавсралт 4:

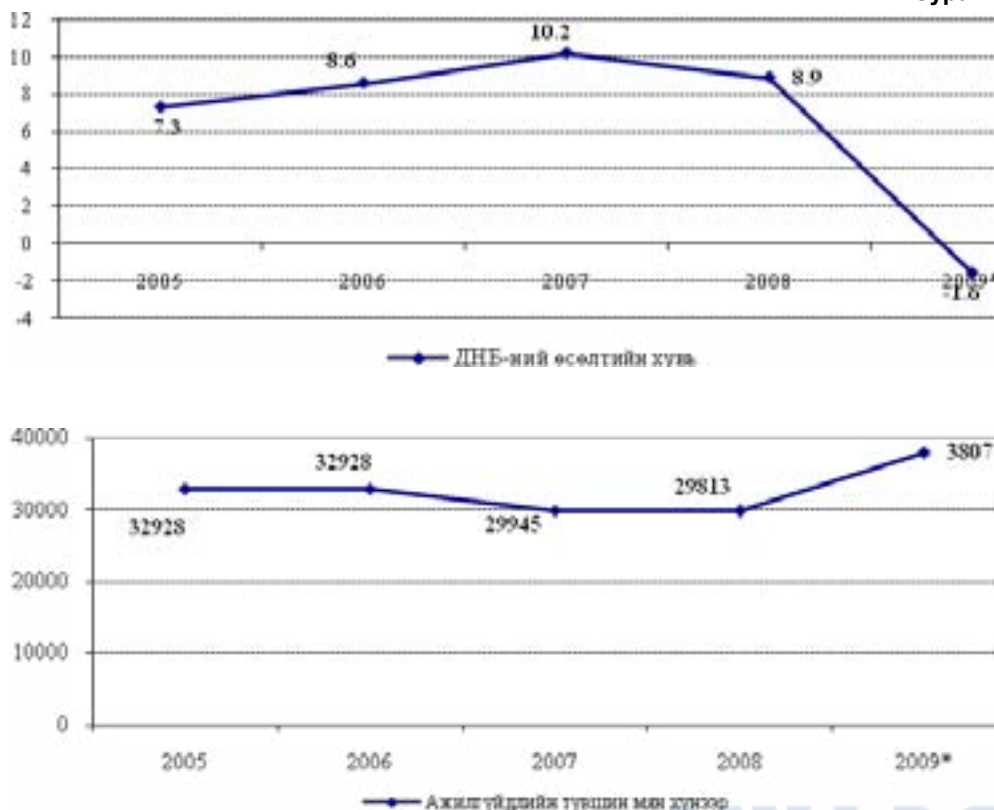
- Мөнгөний агрегатууд сүлийн 6 жилийн байдлаар

Ашигласан материал

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

Монгол Улсын макро эдийн засгийн төлөв байдал**Эдийн засгийн өсөлт, ажилгүйдэл**

Монгол улсын макро эдийн засгийн төлөв байдлын хүрээнд голлох эдийн засгийн салбар болох дотоодын үйлдвэрлэл, гадаад худалдаа, ажилгүйдэлийн түвшин зэрэг үзүүлэлтүүдийг 2005-2009 оны урьдчилсан гүйцэтгэлээр гаргалаа.

Зураг 1.

Тайлбар: * Урьдчилсан гүйцэтгэл

Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн хороо.

Манай улсын дотоодын нийт бүтээгдэхүүний өсөлт 2005 оны зэрэгцүүлэх үнээр 2007 онд 10.2 хувь, 2008 онд 8.9 хувиар өсч, 2009 оны урьдчилсан байдлаар 1.6 хувиар буурсан байна. Энэ бууралтанд дэлхийн эдийн засгийн хямрал, хүн амын худалдан авах чадвар буурснаас бөөний болон жижиглэнгийн худалдаа өмнөх оны мөн үетэй харьцуулахад 26.6 хувь, санхүүгийн байгууллагын шууд бус үйлчилгээ 38.7 хувь, барилгын салбар 48.8 хувиар, ноолуурын үнэ ханш дэлхийн зах зээлд унаснаас боловсруулах аж үйлдвэрийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл өмнөх оны мөн үетэй харьцуулахад 11.1 хувиар тус тус буурсан зэрэг нь голлон нөлөөлсөн байна.

2009 оны урьдчилсан гүйцэтгэлээр ажилгүйдлийн түвшин өмнөх оноос 8264 мянган хүн буюу 21.7 хувиар нэмэгдсэн нь манай улсын ДНБ-ний өсөлт өмнөх оны мөн үеэс 1.6 хувь болж буурсантай холбоотой юм. Өөрөөр хэлбэл ҮСХ-ны 2009 оны 12 дугаар сарын мэдээнээс үзэхэд бодит үйлдвэрлэл, үйлчилгээний салбарт уналт үргэлжилэн, энэ нь иргэдийн ажилгүйдлийг нэмэгдүүлж байгаа хандлага ажиглагдаж байна.¹

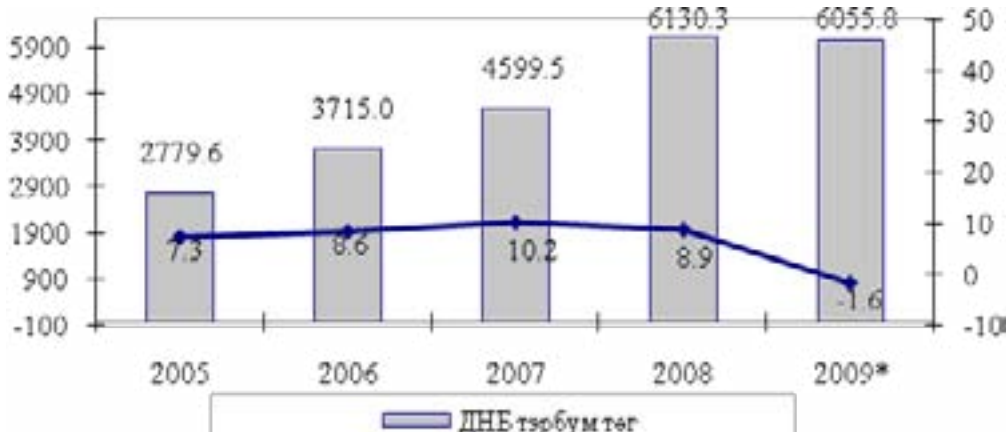
Дотоодын үйлдвэрлэлийн уналт болон ажилгүйдлийн түвшин өссөн зэргээс үзэхэд бүтээгдэхүүн, үйлчилгээний нийт эрэлт буурснаар үйлдвэрлэл, бодит орлого, ажил эрхлэлт багасч, манай эдийн засгийн уналт үргэжилж буй шинж ажиглагдаж байна. Манай улсын ДНБ-ний өсөлт сүүлийн жилүүдэд өсөлттэй байсан хэдий ч 2009 онд огцом буурсан нь манай орны эдийн засаг дэлхийн эдийн засгийн ерөнхий хандлага, эдийн засгийн мөчлөгийн эерэг болон сөрөг нөлөөлний аль алинд мэдрэмтгий, түүнээс хамааралтай байгааг харуулж байна.

1) Үйлдвэрлэл

Дотоодын нийт бүтээгдэхүүн 2009 оны урьдчилсан гүйцэтгэлээр 6055.8 тэрбум төгрөг болж өмнөх оны мөн үеэс 1.6 хувиар буурсан бол 2005 оноос хойш 45.8 хувиар өссөн байна. (Зураг 2.) Сүүлийн жилүүдэд байгалын нөөцийн дэлхий зах зээл дээрхи үнэ өссөнтэй холбогдон манай улсын уул уурхай, олборлох салбарын үйлдвэрлэл тогтвортой нэмэгдэж байна. 2005-2008 оны эдийн засгийн өсөлтийн голлох хүчин зүйл нь ч манай улсын экспортын гол нэрийн түүхий эд болох алт, зэсийн дэлхийн зах зээлийн үнэ ханш өссөнтэй холбоотой юм.

1. Макро эдийн засгийн ерөнхий тойм (үйлдвэрлэлийн бүх салбараар харьцуулахад)

Зураг 2: ДНБ-ний өсөлт 2005-2009 он

Тайлбар: * Урьдчилсан гүйцэтгэл

Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн хороо.

Харин макро эдийн засгийн голлох салбаруудын үйлдвэрлэлийн хувьд эдийн засгийн хямралтай холбогдуулан 2005 оноос хойш зарим салбарын дотоодын нийт бүтээгдэхүүнд эзлэх жилийн өсөлт нь Хүснэгт 1-ээс харахад огцом буурсан байна.

Хүснэгт 1: ДНБ-ний жилийн цэвэр, өсөлт бууралт 2005-2009 онд хэлбэлзэлтэй байсан салбараар харуулбал

ДНБ салбараар	2005		2006		2007		2008		2009*	
	тэр төг	%	тэр төг	%	тэр төг	%	тэр төг	%	тэр төг	%
ХАА	608.2	10.7	723.1	7.5	150.8	15.8	1297.7	5.8	1284.8	1.5

Уул уурхай, олборлох үйлдвэр	608.3	10.6	1112.6	6.3	1337.5	2.9	1326.0	-2.9	1338.0	3.7
Боловсруулах үйлдвэр	102.0	-19.5	128.9	13.4	184.5	29.0	257.8	3.8	254.3	-11.1
Цахилгаан, дулааны үйлдвэрлэл, усан хангамж	80.1	0.5	95.1	4.5	102.3	7.5	129.8	9.2	144.2	3.8
Барилга	58.8	15.6	63.2	5.1	78.6	8.5	89.9	-12.8	49.4	-48.8
Бөөний болон жижиглэн худалдаа	226.9	2.5	274.2	15.3	321.3	6.7	472.5	16.2	363.3	-26.6
Тээвэр, агуулахын аж ахуй, холбоо	309.1	22.5	335.0	12.1	438.7	26.6	567.9	20.5	644.6	12.1
Үл хөдлөх хөрөнгө, түрээс, бизнесийн бусад үйл ажиллагаа	217.1	8.5	240.7	5.4	257.6	-1.7	479.1	19.6	543.5	2.8
СБ-ын шууд бус үйлчилгээ	-79.9	14.7	-120.7	37.3	-171.3	31.7	-236.2	18.9	-155.9	-38.7

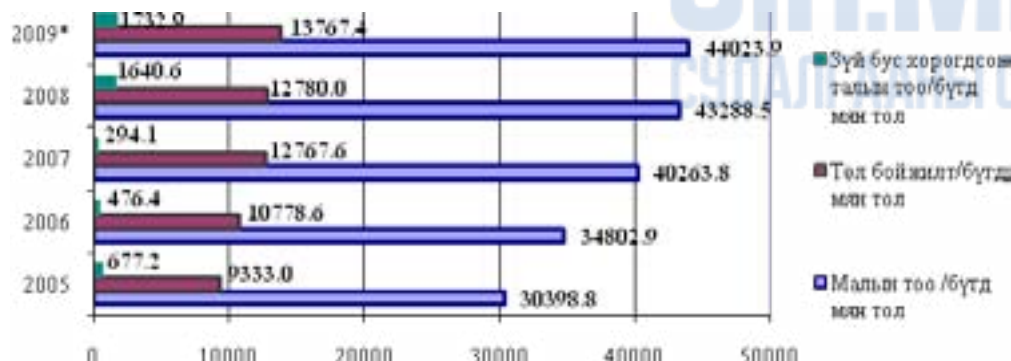
Тайлбар: * Урьдчилсан гүйцэтгэл

Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн хороо.

2) Хөдөө аж ахуй

Эдийн засгийн үндсэн салбаруудын нэг болох хөдөө аж ахуйн салбарын үйлдвэрлэлийн хувьд 2005 оноос хойш нэлээд өссөн. 2009 оны байдлаар улсын хэмжээнд малын тоо 44 саяд хүрч 2005 оныхоос 13.6 сая толгойгоор нэмэгдсэн бөгөөд үүнд адуу 192.2 мян.толгой, хонь 6390.2 мян.толгой, тэмээ 22.9 мян.толгой, үхэр 635.7 мян.толгой, ямаа 6384.3 мян. толгойгоор тус тус нэмэгдсэн байна.

Зураг 3: 2005-2009 оны байдлаарх малын тоо болон төл бойжилт

Тайлбар: * Урьдчилсан гүйцэтгэл

Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн хороо.

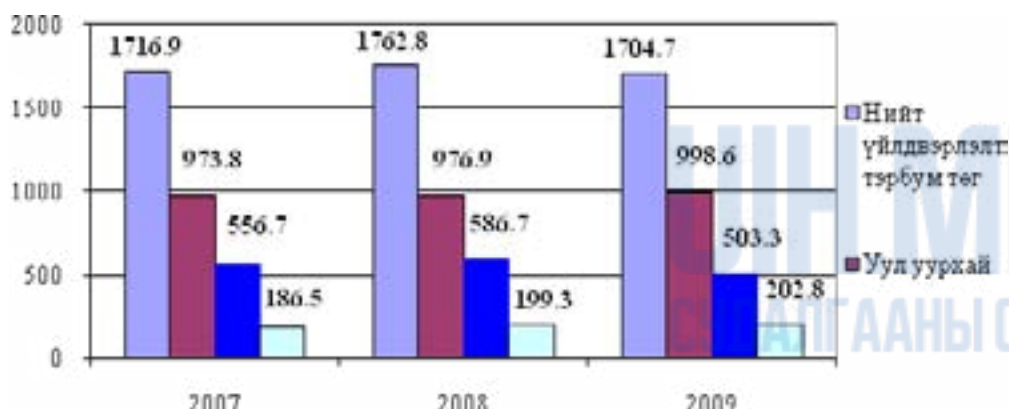
Газар тариалангийн салбарын хувьд 2009 онд нийт 282167.7 га талбай тариалж, 391.7 мянган тн үр тариа хураасан байна. Энэ нь 2005 онтой харьцуулахад улсын хэмжээнд нийт тариалсан талбай 26.4 хувиар, хураасан үр тариа 73.2 хувиар тус тус нэмэгдсэн байна. Үүнээс гадна газар тариалангийн гол нэр төрлийн бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл сүүлийн жилүүдэд мэдэгдэхүйц нэмэгдсэн. Тухайлбал: улсын хэмжээгээр 2009 оны байдлаар 391.7 мян.тн үр тариа, 151.2 мян.тн төмс, 78.0 мян.тн хүнсний ногоо хураасан нь өмнөх оноос үр тариа 84.0 хувиар, төмс 12.2 хувиар, хүнсний ногоо 0.7 хувиар тус тус өссөн байна. Засгийн газраас газар тариалангийн салбарт үзүүлж буй дэмжлэгийн үр дүнд тус салбарын үйлдвэрлэл нэмэгдсэн хэдий ч уналтанд ороод байгаа үйлдвэрлэлийн бусад салбарын нөлөөгөөр дотоодын үйлдвэрлэлийн салбарт эерэг нөлөөлөл гарч чадахгүй байна.

3) Аж үйлдвэрлэлийн салбарын тойм

Монгол Улсын аж үйлдвэрийн бүтээгдэхүүнийг сар бүр тооцон гаргадаг бөгөөд 2005-2009 оны бүтээгдэхүүний өсөлтийн индексийг зэрэгцүүлэх үнээр тооцоходоо 2005-2007 онд 2000 оныг, 2008 оноос эхлэн 2005 оныг суурь болгосон байна. Аж үйлдвэрийн салбарийн нийт үйлдвэрлэлт 2009 онд 2005 оны зэрэгцүүлэх үнээр 1704.7 тэрбум төгрөг болж, өмнөх оныхоос 58.1 тэрбум төгрөг буюу 3.3 хувиар буурсан байна.

Энэхүү бууралтанд боловсруулах аж үйлдвэрийн салбарынх 83.3 тэрбум төгрөг буюу 14.2 хувиар, металлын хүдэр олборлолтын дэд салбарынх 48.9 тэрбум төгрөг буюу 6.2 хувиар буурсан нь голлон нөлөөлсөн байна. Аж үйлдвэрийн салбарын нийт үйлдвэрлэлт 2005 оны зэрэгцүүлэх үнээр өмнөх оныхоос 3.3 хувиар буурахад төмрийн хүдэр, цайрын баяжмал, хайлуур, жоншны баяжмал, алт зэрэг уул уурхайн гол нэр төрлийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл 0.6-72.8 хувиар буурсан, мөн боловсруулах аж үйлдвэрийн салбарын бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл 2.6-92.6 хувиар буурсан нь нөлөөлсөн байна.

Зураг 4: 2007 оноос хойших аж үйлдвэрлэлийн салбарын нийт үйлдвэрлэлийн хэмжээг харуулбал

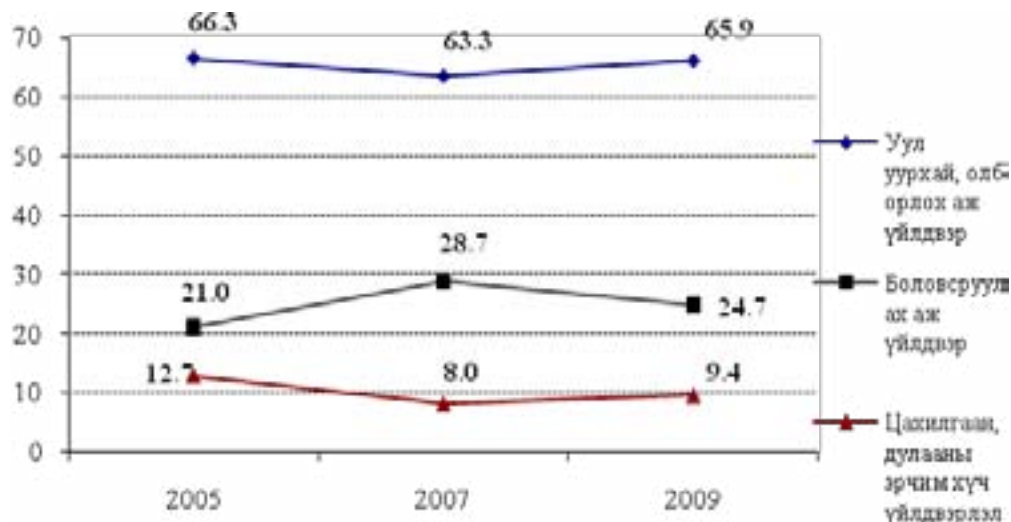

Тайлбар: * Урьдчилсан гүйцэтгэл

Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн хороо.

2009 онд аж үйлдвэрийн салбарын нийт борлуулсан бүтээгдэхүүний 65.9 хувь уул уурхай, олборлох аж үйлдвэрт, 24.7 хувь нь боловсруулах аж үйлдвэр, 9.4 хувь нь цахилгаан дулааны эрчим хүч, усан хангамжийн салбарт ногдож байна.

Зураг 5: Аж үйлдвэрийн салбарын нийт борлуулсан бараа, бүтээгдэхүүний салбарыг 2005 онтой харьцуулбал

Тайлбар: * Урьдчилсан гүйцэтгэл

Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн хороо.

Боловсруулах аж үйлдвэрийн хувьд үйлдвэрлэлийн хэмжээ тогтмол өсөж байгаа бөгөөд 2005 онтой харьцуулахад 2009 онд 3.7 хувиар өссөн байна. Боловсруулах аж үйлдвэрийн үйлдвэрлэлийн хувьд 2009 онд хүнсний бүтээгдэхүүн, ундаа үйлдвэрлэлийн хэмжээ өмнөх оноос 2.0 хувиар нэмэгдэж, харин төмрийн үйлдвэрлэл өмнөх оноос 2.2 хувь болж 3.3 хувиар буурсан байна. 2005 оноос хойш хамгийн хэлбэлзэлтэй байсан салбаруудын нэг нь барилгын салбар бөгөөд энэ салбарын хувьд эдийн засгийн хямралд хамгийн хүчтэй нэрвэгдсэн салбар юм.

Зураг 6: 2005 хойших барилга угсралт, их засварын ажил, тэрбум/төг

Тайлбар: * Урьдчилсан гүйцэтгэл

Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн хороо.

2009 оны урьдчилсан гүйцэтгэлээр нийт 279.4 тэрбум төгрөгийн барилга угсралт, их засварын ажил хийгдсэний 89.7 хувь буюу 250.6 тэрбум төгрөгийн ажлыг дотоодын, 10.3 хувь буюу 28.8 тэрбум төгрөгийн ажлыг гадаадын барилгын байгууллагуудаар

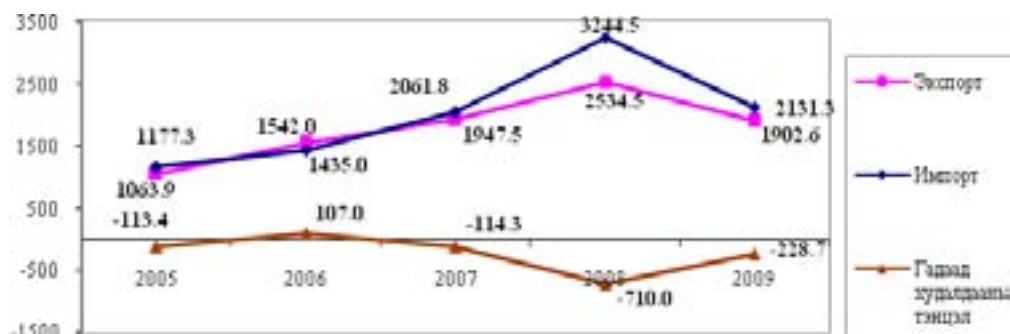
гүйцэтгүүлсэн байна. Барилга угсралт, их засварын ажлыг өмнөх оныхтой харьцуулахад 228.9 тэрбум төгрөг буюу 45.0 хувь, үүнээс дотоодын байгууллагаар гүйцэтгэсэн ажил 229.0 тэрбум төгрөг буюу 47.7 хувиар буурсан байна.

Гадаад худалдаа

Монгол Улсын гадаад худалдааны салбар уналттай байгаа салбаруудын нэг юм. 2009 онд манай улсын нийт бараа эргэлт 4033.8 сая ам.доллар болж, үүнээс экспорт 1902.6 сая ам.доллар, импорт 2131.3 сая ам.доллар болж, гадаад худалдааны алдагдал 228.7 сая ам.доллар болсон байна.

Нийт бараа эргэлтийн хэмжээг 2008 онтой харьцуулахад өмнөх оныхоос 1745.1 сая ам.доллар буюу 30.2 хувь, үүний дотор экспортын хэмжээ 631.9 сая ам.доллар буюу 24.9 хувь, импортын хэмжээ 1113.3 сая ам.доллар буюу 34.3 хувиар тус тус буурсан байна.

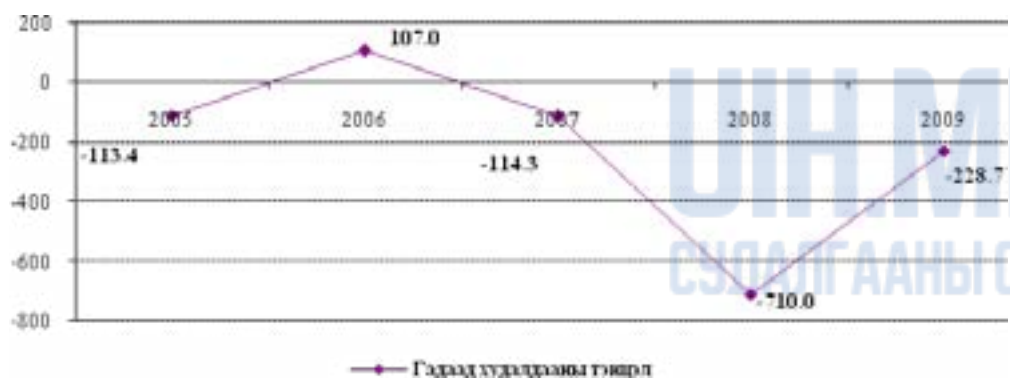
Зураг 7: Экспорт, импорт болон гадаад худалдааны алдагдалын хэмжээ сая ам.доллар

Тайлбар: * Урьдчилсан гүйцэтгэл

Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн хороо.

Зураг 8: Гадаад худалдааны тэнцэлийн өөрчлөлт, сая ам.доллар

Тайлбар: * Урьдчилсан гүйцэтгэл

Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн хороо.

2009 онд экспортын хэмжээг 24.9 хувь, импортын хэмжээ 34.3 хувиар тус тус болж, гадаад худалдааны экспорт, импортын хэмжээ өмнөх оны мөн үетэй харьцуулахад эрс буурсан байна. Үүний дүнд гадаад худалдааны алдагдал 2009 онд 228.7 сая ам.долларын

алдагдалтай гарч, алдагдлын хэмжээ өмнөх оныхоос 481.3 сая ам.доллараар буюу 3.1 дахин багасан нь Зураг VIII–с харагдаж байна.

Хүснэгт 2: Гадаад худалдааны өөрчлөлт², хувиар

	2005	2006	2007	2008	2009
Экспорт	22.3	44.9	26.3	30.1	-24.9
Импорт	15.3	21.9	43.7	57.4	-34.3

Тайлбар: * Урьдчилсан гүйцэтгэл

Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн хороо

Харин гадаад худалдааны тэнцэл 2005 оноос хойш 2009 онд 115.3 сая ам доллар буюу 50.4 хувиар өссөн байна. Манай улсын нийт экспортын гол бүтээгдэхүүн болох эрдэс бүтээгдэхүүний хувьд 2009 онд 1902.5 сая ам.доллар буюу нийт экспортын 65.4 хувийг эзлэж байна. Нийт экспортын хэмжээ 2008 оныхоос буурахад зэсийн баяжмалын биет хэмжээ 0.7 хувиар өсч, үнийн дүн 39.9 хувь, цайрын баяжмалын биет хэмжээ 9.7 хувиар өссөн боловч үнийн дүн 20.8 хувь, боловсруулаагүй алтны биет хэмжээ 47.1 хувь, үнийн дүн нь 44.0 хувиар тус тус буурсан нь голлон нөлөөлжээ.

Өмнөх оныхтой харьцуулахад импортын дүнд өндөр хувийн жин эзэлдэг эрдэс бүтээгдэхүүний³ импорт 397.1 сая ам.доллараар; авто, агаарын ба усан замын тээврийн хэрэгсэл, тэдгээрийн эд ангийн бүлгийнх 189.5 сая ам.доллараар; машин, механик төхөөрөмж, цахилгаан хэрэгсэл, дуу хураагч, зурагт, тэдгээрийн сэлбэг, эд ангийнх 183.4 сая ам.доллараар; үндсэн төмөрлөг түүгээр хийсэн бүтээгдэхүүнийх 103.2 сая ам.доллараар; ургамлын гаралтай бүтээгдэхүүний импорт 62.1 сая ам.доллараар; хүнсний бэлэн бүтээгдэхүүний импорт 49.4 сая ам.доллараар; хими, химийн үйлдвэрийн бүтээгдэхүүнийх 22.8 сая ам.доллараар буурсан байна.

II. Монгол Улсын нэгдсэн төсвийн үр дүнгийн үзүүлэлт

Нэгдсэн төсөв

Монгол улсын нэгдсэн төсвийн 2005-2009 оны орлого, зарлагыг харьцуулан үзэхэд 2005 оноос эхлэн 3 жил дарааллан хэмнэлттэй гарсан төсөв 2008 оноос алдагдалтай гарсан гол шалтгаан нь эдийн засгийн өсөлттэй үед зардлыг хэт тэлж үр ашиггүй зардлын өсөлт эдийн засгийн өсөлтөөсөө түрүүлсэн мөн эдийн засаг санхүүгийн хямралын улмаас дэлхийн зах зээлд алт, зэсийн унаж орлого бүрдүүлэлт буурсан зэрэг нь гол шалтгаан нь болжээ.

Зураг 9: Монгол улсын төсвийн нийт орлого, зарлага, алдагдалын үзүүлэлт**Тайлбар:** * Урьдчилсан гүйцэтгэл**Эх сурвалж:** Үндэсний статистикийн хороо.

Нэгдсэн төсвийн орлогыг нэр төрлөөр нь 2005-2008 оны гүйцэтгэл, 2009 оны урьчилсан гүйцэтгэлийг баталсан төлөвлөгөөтэй харьцуулан авч үзлээ. (Мөн Монгол улсын нэгдсэн төсвийн орлого, зарлагыг 2008-2009 оноор, 2005-2009 оноор харьцуулан үзэж өсөлт, бууралтын хувийг зүйл анги тус бүрээр нь тооцож гаргасан байгааг хавсралт 1, 2-оос үзнэ үү.)

Нэгдсэн төсвийн орлогын гүйцэтгэл

Монгол улсын нэгдсэн төсвийн төлөвлөгөө сүүлийн 5 жилд хэрхэн биелэгдэж байсныг Засгийн газар, Сангийн яамны эмхлэн гаргасан 2005-2008 оны төсвийн гүйцэтгэлээс зарим нэр төрлөөр нь нэгтгэн авч үзэхэд нэгдсэн төсвийн нийт орлого, тусламжийн дүн **2005** онд **12,4** хувиар (92,5 тэрбум төгрөг), **2006** онд **23,9** хувиар (262,8 тэрбум төгрөг), **2007** онд **9,8** хувиар (167,7 тэрбум төгрөг) тус тус төлөвлөснөөсөө давж биелэж байжээ. Төсвийн орлого давсан нэг гол хүчин зүйл нь манай улсын экспортын гол нэр төрлийн бүтэгдэхүүн болох алт, зэсийн үнэ дэлхийн зах зээл дээр өссөн байв.

Хүснэгт 3: Засгийн газраас зэсийн ханшийг тооцсон байдал, Ам.доллар

		Төлөвлөсөн	Гүйцэтгэл
2005		2 481,3	3 678,9
2006		5 200,0	6 731,0
2007		6 600,0	7 121,0
2008	I-VIII	7 500,0	
	IX-XII	6 400,0	4 000,0

Эх сурвалж: 2005-2008 оны төсвийн гүйцэтгэл.

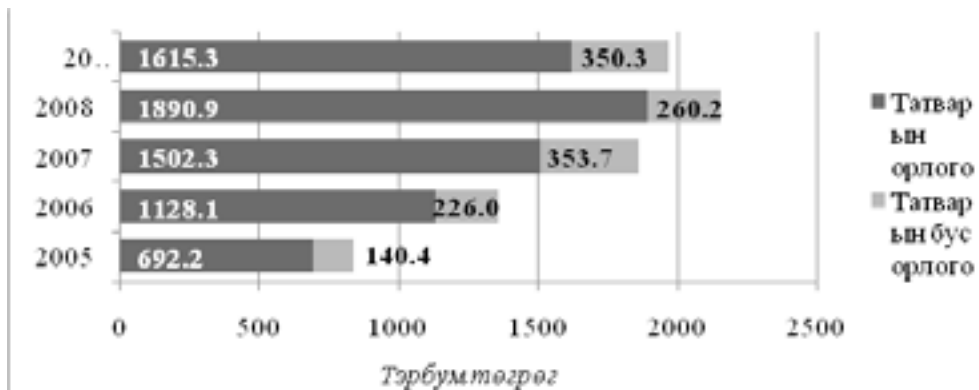
Гэтэл **2007** онд нэгдсэн төсвийн нийт орлого **13,3** хувиар (334,6 тэрбум төгрөг), **2008**

онд **13.4** хувиар (334.5 тэрбум төгрөг), **2009** онд 3,0 хувиар (61,5 тэрбум төгрөг) тус тус тасарчээ. Үүнд өмнөх онуудад өсөж байсан зэсийн үнэ 2007 онд унаснаас гадна татварын багц хуулийн шинэчлэн баталсан нь нөлөөлжээ⁴. Харин 2008 онд дараах хүчин зүйлүүдээс шалтгаалжээ⁵:

- олон улсын санхүүгийн хямралын улмаас зэсийн үнэ үргэлжлэн унасан;
- улсын 2008 оны төсвийн тухай хуулинд Эрдэнэт үйлдвэрийн 2007 оны цэвэр ашгаас улсын төсөвт ногдол ашгийн орлого **10,9** тэрбум төгрөгийг баталсан ч уг хөрөнгийг төвлөрөөгүй;
- улсын нийт импортын өсөлт оны сүүлийн хагаст эрс буурсан нь гаалийн татварын орлого төлөвлөсөн хэмжээнээс тасрахад гол нөлөө үзүүлсэн;
- нийслэлийн Багануур дүүрэгт гарсан архины хордлогын улмаас бүх төрлийн архи, спирт үйлдвэрлэгчдийн үйл ажиллагааг нэг сараар зогсож, улмаар дотоодын архины онцгой албан татварын орлого **11,9** тэрбум төгрөгөөр тасарсан.

1) Орлогын албан татвар

Зураг 10: Нийт урсгал орлогын бүтэц

Тайлбар: * Урьдчилсан гүйцэтгэл

Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн хороо.

Хувь хүний орлогын албан татвар

Хувь хүний орлогын албан татварын баталсан төлөвлөгөөний биелэлт 2005 оноос хойш тогтмол (19,2-4,2 хувь) давсан бөгөөд 2009 оны урьдчилсан гүйцэтгэлээр нэг дахин давж биелэгджээ. Ийнхүү хувь хүний орлогын албан татвар 2005 оны дүнгээс 2009 оны урьдчилсан дүн хүртэл **3,5** дахин өссөн нь ажиллагсадын цалин хөлс өссөн, ажлын байр шинээр бий болж татвар төлөгчдын тоо нэмэгдсээр байгаа бөгөөд 2007 онд төсвийн байгууллагын ажиллагсдын цалин хөлсийг нэмэгдүүлэх арга хэмжээ авсан байна.

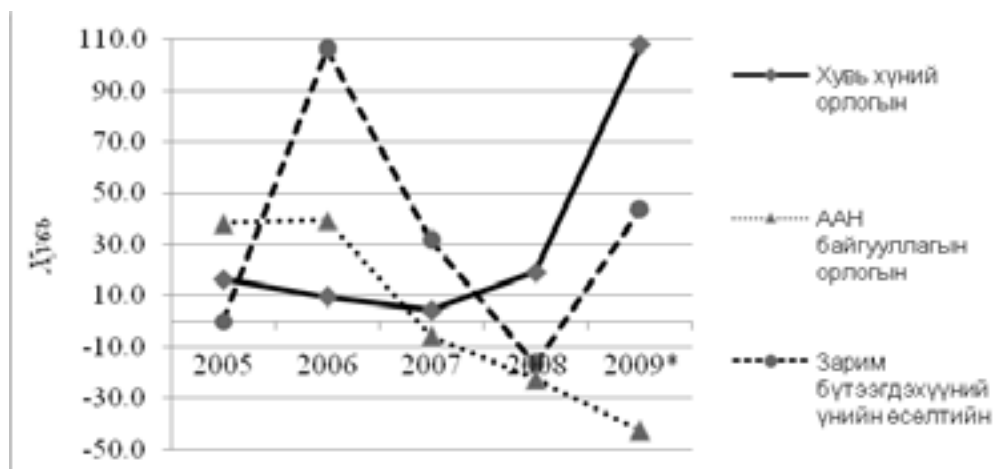
ААН -ийн орлогын албан татвар

ААН, байгууллагын орлогын албан татвар **2005, 2006** онуудад төлөвлөсөн дүнгээсээ **38,2-39,5** хувиар давсан нь экспортын гол нэрийн бүтэгдэхүүн болох зэсийн үнийн өсөлт болон татварын бааз тогтмол өсөж байгаатай холбоотой. Өөрөөр хэлбэл, уулын баяжуулах Эрдэнэт үйлдвэрээс төвлөрүүлэхээр төлөвлөсөн уг татварын дүн гүйцэтгэлээр **2005** онд **35,0** хувиар (15,9 тэрбум төгрөг), **2006** онд **33,8** хувиар (33,0 тэрбум төгрөг) тус тус давжээ.

Уг орлогын гүйцэтгэл **2007** онд **6,0** хувиар (14,0 тэрбум төгрөг), **2008** онд **19.2** хувиар (74,0 тэрбум төгрөг) тус тус тасарсан нь томоохон алт олгорлогч байгууллагууд ААН орлогын албан татварын дутуу төлөлттэй холбоотой. Гэсэн ч төсвийн орлогыг Эрдэнэт үйлдвэр – 10,4 тэрбум төгрөг, Мобиком компани – 4,1 тэрбум төгрөг, МИАТ – 2,9 тэрбум төгрөг, томоохон арилжааны банкууд – 2,5 тэрбум төгрөгөөр тус тус давуулан биелүүлсэн байна.

2008 оны гүйцэтгэл **22,6** хувиар (74,0 тэрбум төгрөг) тасарсан нь төсвийн орлогын дийлэнх хувийг эзэлдэг эсвийн үнэ дэлхийн зах зээлд хэлбэлзэж байсан нь нөлөөлжээ. **2009** онд орлогын төлөвлөгөө **42,7** хувиар (95,4 тэрбум төгрөг) тасарсан бөгөөд өмнөх оны мөн үзүүлэлтээс ч 50 гаруй хувиар багассаж, 2005 оныхоос зургаахан хувиар л өссөн байна.

Зураг 11: Орлогын албан татварын бүтэц, төлөвлөгөөний биелэлт, хувиар

Тайлбар: * Урьдчилсан гүйцэтгэл

Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн хороо.

Зарим бүтээгдэхүүний орлогын албан татвар

Зарим бүтээгдэхүүний орлогын албан татварыг **2006** оноос эхлэн авах болсон бөгөөд эхний жилдээ гүйцэтгэл нь нэг дахин буюу **91,4** тэрбум төгрөгөөр, **2007** онд 31,4 хувиар буюу **84,5** тэрбум төгрөгөөр тус тус давж биелэгдсэн нь өнөөх гол нэрийн бүтээгдэхүүний үнийн өсөлттэй холбоотой.

Шигтгээ: Өнгөрсөн 5 жилийн алт, зэсийн ханш

- Олон улсын байгууллагуудын мэдээний нэгдсэн сайтны 2005 оноос 2009 оны сүүл хүртэлх зэс, алтны дэлхийн зах зээлийн үнийн үзүүлэлтийг авч үзвэл 2005 оноос 2006 дунд үе хүртэл өсөж байсан зэсийн үнэ буурч эхэлсэн. Үүний шалтгаан нь металлын биржийн нөөцийн хэмжээ нэмэгдсэн, зэсийн үйлдвэрлэлийн хэмжээ өсч ч зэсийн гол хэрэглэгч орон болох БНХАУ, АНУ-ын зэсийн хэрэглээ багассантай холбоотой. Буурч байсан зэсийн үнэ 2007 оны эхэн үеэс өсч эхэлсэн. Энэ үед Монгол улсын 2007 оны төсөвд зэсийн үнийн өөрчлөлтийн чиг хандлагад үндэслэн 1 тонн зэсийн үнийг 6900.0 ам.доллар байхаар тооцсон боловч дундаж үнэ нь 7121.0 ам.долларын гүйцэтгэлээр гарсан байна. Ийнхүү 2008 оны эхний хагаст нэлээд өндөр түвшинд хүрсэн боловч 2008 оны сүүлийн хагаст дэлхийн эдийн засаг, санхүүгийн хямралын улмаас огцом буурсан. 2009 оны эхэн үеэс зэсийн ханш аажмаар өсч байгаа нь манай улсын хувьд эргээд таатай нөхцөл бүрдэж эхлээд байна.

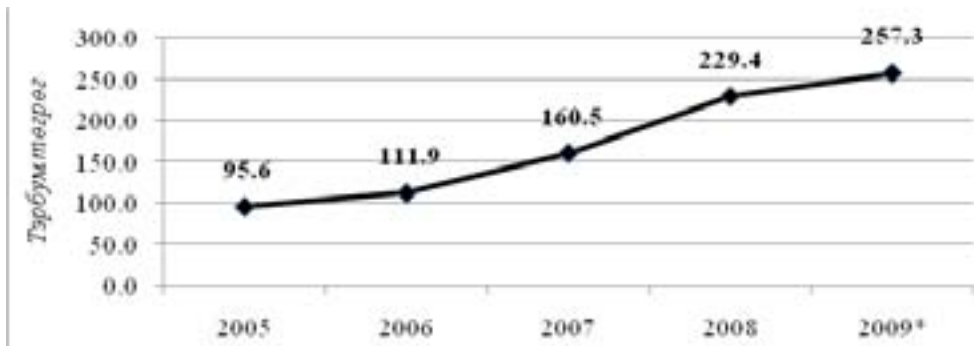
Эх сурвалж: <http://www.infomine.com/>

Алтны дэлхийн зах зээлийн үнэ 2005 он 2009 оны сүүл үе хүртэл 400 ам.доллараас 1200 ам.долларын хооронд харьцангуй тогтвортой өссөн. Дэлхийн зах зээл дээрх алтны үнэ 2008 онд дэлхийн эдийн засаг санхүүгийн хямралтай холбоотойгоор 700 ам.доллар болтлоо унаж, 2009 оны эхэн үеэс өсч оны сүүлээр 1200 ам.доллар болж өссөн нь урд өмнө нь хүрч байгаагүй өндөр үнэ юм.

УИМН
СУДАЛГААНЫ САН

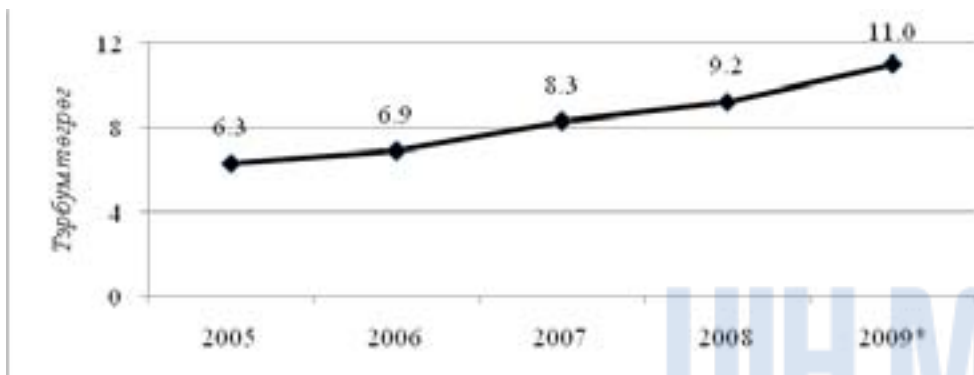

2) Нийгмийн даатгалын шимтгэл, хураамж

Зураг 12: Нийгмийн даатгалын шимтгэл, хураамжийн өсөлт, тэрбум төгрөгөөр**Тайлбар:** * Урьдчилсан гүйцэтгэл**Эх сурвалж:** Үндэсний статистикийн хороо.

Нийгмийн даатгалын шимтгэл, хураамжийн 2009 оны урьдчилсан гүйцэтгэл 2005 оны гүйцэтгэлээс 2,6 дахин өссөн нь ажил олгогчдын цалингийн сангийн өсөлтийн зэрэгцээ ажил олгогчдын болон даатгуулагчийн тоо нэмэгдсэнтэй холбоотой аж.

3) Өмчийн татвар

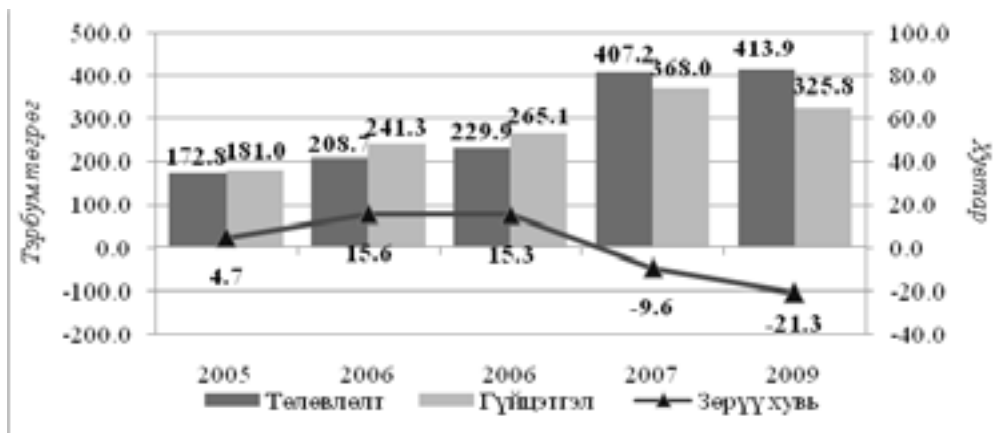
Зураг 13: Өмчийн татварын өсөлт, тэрбум төгрөгөөр**Тайлбар:** * Урьдчилсан гүйцэтгэл**Эх сурвалж:** Үндэсний статистикийн хороо.

Урсгал орлогын нэг төрөл болох өмчин татварын орлого сүүлийн 5 жилийн дунджаар 15 хувиар тогтмол өссөөр 6,3-аас 11,0 тэрбум төгрөг хүртэл өсчээ.

4) НӨАТ

Зураг 14: Өмчийн татварын өсөлт, тэрбум төгрөгөөр

Тайлбар: * Урьдчилсан гүйцэтгэл

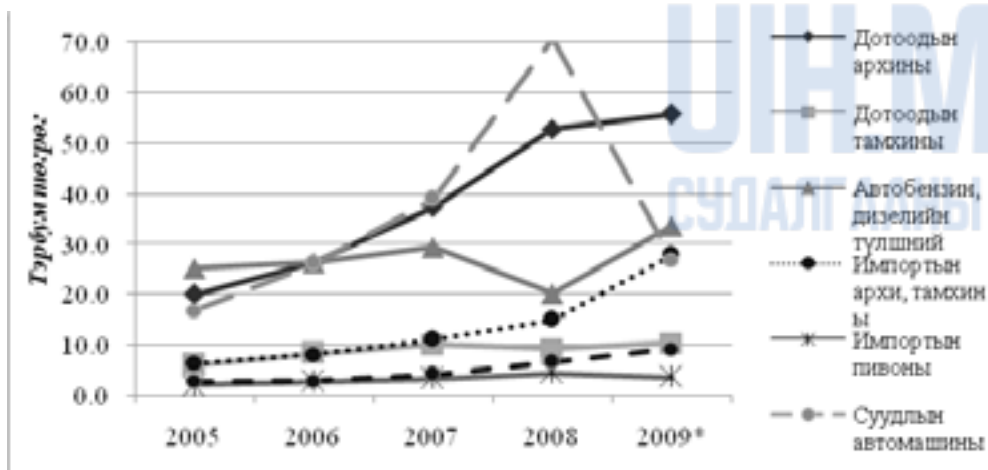
Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн хороо.

Нэмэгдсэн өртгийн албан татвар нь 2005-2007 онуудад 4,7-15,6 хувиар давуулан гүйцэтгэж байсан нь эдийн засгийн өсөлттэй холбогдуулан үйлдвэрлэл, үйлчилгээ өргөжин дотоодын барааны НӨАТ төлөгчдийн тоо нэмэгдсэн зэрэг хүчин зүйлүүд нөлөөлжээ. Харин 2008-2009 онуудад импортын нэмэгдсэн өртгийн албан татвар тасарсантай холбоотойгоор 9,6-21,3 хувиар тасарсан байна.

Хэдийгээр 2009 оны урьдчилсан гүйцэтгэлийг өмнөх оны мөн үзүүлттэй харьцуулахад 32,7 хувиар буурсан ч 2005 оны мөн үзүүлэлттэй харьцуулахад 80 гаруй хувиар өссөн байна. Энэ нь импортын барааны НӨАТ-ын орлого уул уурхай, боловсруулах үйлдвэрлэл, дэд салбарын хөгжил дэлхийн зах зээл дээрх зэсийн үнийн хэлбэлзэлтэй байгаатай холбоотой.

5) Онцгой албан татвар

Зураг 15: Онцгой албан татваруудын өсөлт, нэр төрлөөр, тэрбум төгрөгөөр

Тайлбар: * Урьдчилсан гүйцэтгэл

Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн хороо.

Онцгой албан татварын төлөвлөгөө **2005** онд **14,2** хувиар тасарсан нь онцгой албан татварын хуулийн өөрчлөлт болон үндэсний томоохон үйлдвэрлэгч (онцгой албан татварын 80 гарай хувийг бүрдүүлдэг) орон нутгийн зах зээлд нөлөөлж, орон нутгийн архины үйлдвэрлэл буурсан, мөн үйлдвэрийн доголдолтой үйл ажиллагаанаас хамаарч ААН-ийн тусгай зөвшөөрлийн хүчингүй болгох, эрхийг түр түтгэлзүүлэх зэрэг арга хэмжээ нь орлогод сөргөөр нөлөөлжээ. Мөн пивоны онцгой албан татвар 20 центээс 50 цент болж, мөн оны 7-р сараас дахин 20 цент, гаалийн татварын хувь хэмжээг 25 хувь болгосонтой холбоотой.

Онцгой албан татвар нь **2006** онд **15,6**, **2007** онд **23,4** хувиар тус тус давж биелсэн байхад **2008** оны гүйцэтгэлээр **7,6** хувиар, **2009** оны урьдчилсан гүйцэтгэлээр **21,3** хувиар тус тус тасарсан байна. Гэсэн хэдий ч 2009 оны урьдчилсан гүйцэтгэлийг 2005 оны гүйцэтгэлтэй харьцуулахад нэг дахин өссөн байна. Үүнд хүн амын амжиргааны түвшин дээшилсэн болон автомашины иргэдийн зайлшгүй шаардлагатай хэрэгцээнээс үүдэн 2006-2008 онд суудлын автомашины онцгой албан татварын хэмжээ өссөн дүнтэй гарч байгаатай шууд холбоотой. Түүнчлэн дотоодын ч тэр, импортын ч тэр архины онцгой албан татвар тогмол өссөр иржээ.

6) Тусгай зориулалтын орлого

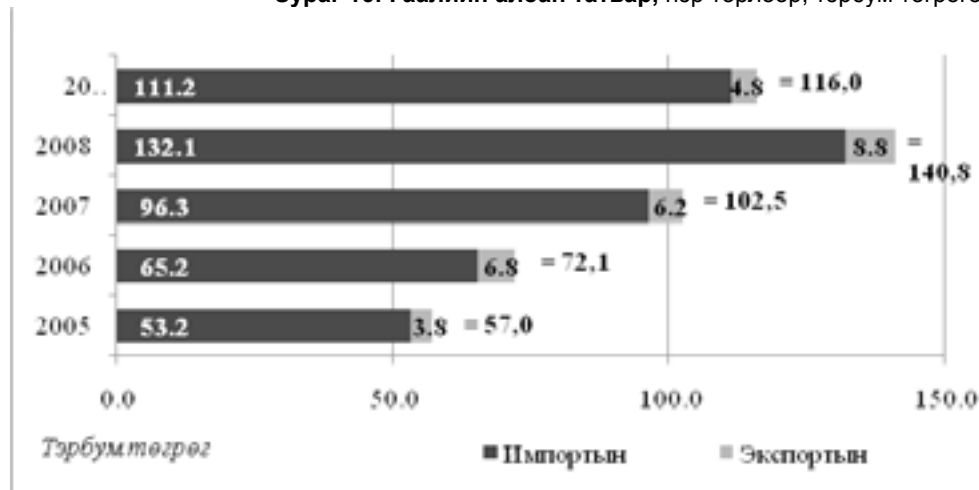
Тусгай зориулалтын орлогын төлөвлөгөөний биелэлтийг бусад урсгал орлогын гүйцэтгэлтэй харьцуулахад хамгийн тааруухан үзүүлэлттэй гардаг байна. 2007 онд л энэхүү орлогын төлөвлөгөө биелэгдсэн нь хэдийгээр итпортоор орж ирсэн суудлын автомашины тоо өмнөх оныхоос нэмэгдээгүй ч нэг автомашинд ногдох дундаж татвар 58 хувиар өссөн нь нөлөөлжээ. Харин 2005, 2006, 2008 оны гүйцэтгэл болон 2009 оны урьдчилсан гүйцэтгэлээр 5,3-11,2 хувийн алдагдалтай гарч байжээ.

2005, 2006 онд автобензин, дизелийн түлшний үнэ нилээд нэмэгдсэн нь итпортын түлш, шатахууны биеэт хэмжээ буурсан байна. 2008 онд Оюу толгой, Таван толгой ордын бүтээн байгуулалтын ажлыг эхлэхээр тооцож, мөн нефть бүтэгдэхүүний хэрэглээ өсч байгаатай холбогдуулан нефтийн импорт нэмэгдэхээр тооцсон байжээ. Харин тухайн жилийн ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөрийн орлогын дутуу төвлөрүүлснийг өнөөх зэсийн үнэтэй холбоотой аж.

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

7) Гаалийн албан татвар

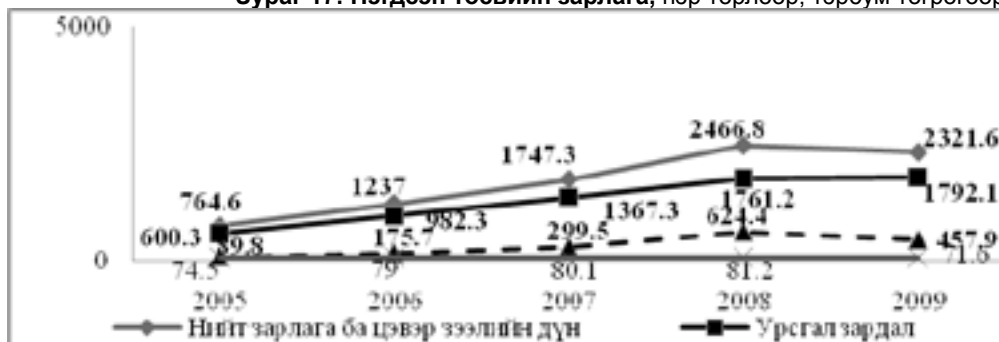
Зураг 16: Гаалийн албан татвар, нэр төрлөөр, тэрбум төгрөгөөр**Тайлбар:** * Урьдчилсан гүйцэтгэл**Эх сурвалж:** Үндэсний статистикийн хороо.

2005-2007 онуудад гаалийн албан татварын гүйцэтгэл 8,9-30,2 хувиар давж биелэгдсэн нь импортын татвар нэмэгдэхийн зэрэгцээ үнийн өсөлт болон бусад нөлөөнөөс тогтмол өсөж байжээ. Сүүлийн хоёр жил дунджаар 5,4 хувиар тасарсан нь тусгай зориулалтын орлогын тасарсан шалтгаантай ижил байна.

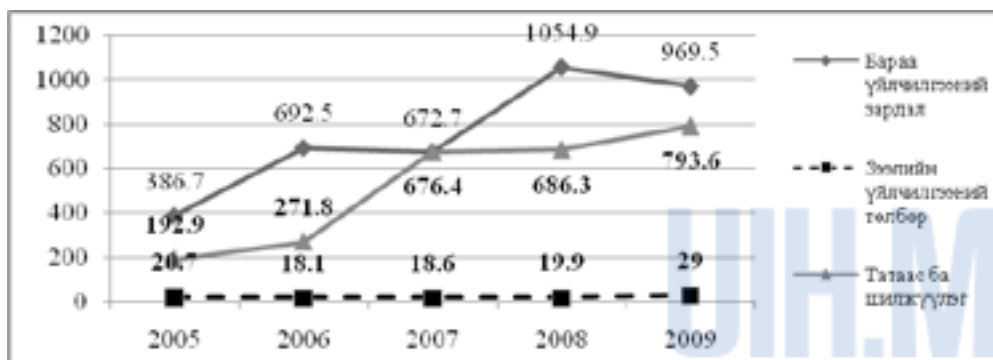
Нэгдсэн төсвийн зарлагын гүйцэтгэл

Монгол улсын төсвийн нийт зарлаг ба цэвэр зээлийн дүн сүүлийн жилүүдэд 3 дахин өссөн. 2005 оноос 2009 онд нийт зарлага цэвэр зээлийн дүнд эзлэх урсгал зарлага 3 дахин хөрөнгийн зарлага 5 дахин нэмэгдэж цэвэр зээл 3.9 хувиар буурсан байна. Урсгал зардал зардал өсөхөд брааны үйлчилгээний зардалын зүйл ангийн зардлууд болох цалин хөлс 436.1 тэрбум төгрөгөөр, бараа үйлчилгээний бусад зардал 146.7 тэрбум төгрөгөөр, зээлийн үйлчилгээний төлбөр 8.3 тэрбум төгрөгөөр, 29.9 тэр бум төгрөгөөр өссөн ба эдгээрийн нийт дүн нь 621 тэрбум төгрөг болж Монгол улсын нэгдсэн төсвийн 2003 оны орлогын гүйцэтгэлээс давж гарсан байна. Монгол улсын нийт зарлагын өсөлтийн гол шалтгаан нь ашигт малтмалын өсөлтийн жилүүдэд төсөв уул уурхайгаас хэт хамааралтай болсон ба тэрхүү хуримтлалын ихэнх хэсгийг цалин хөлс, нийгмийн халамжийн зардал, хөрөнгө оруулалтын зардалуудад зарцуулсан байна. Графикаас харахад 2008-2009 онд урсгал зардалаас бусад зардал буурсан үзүүлэлттэй гарсан нь хөрөнгийн зардал болон цэвэр зээл тодорхой хэмжээгээр буурсан ба урсгал зардлын бүлгийн зардлууд өмнөх жилүүдэд тогтмол нэлээд өндөр өсөлтэй байдаг байсан бол 2009 оны урьчилсан гүйцэтгэлээр харьцангуй тогтворжих хандлага ажиглагдаж байна.

Зураг 17: Нэгдсэн төсвийн зарлага, нэр төрлөөр, тэрбум төгрөгөөр**Тайлбар:** * Урьдчилсан гүйцэтгэл**Эх сурвалж:** Үндэсний статистикийн хороо.**1) Урсгал зардал**

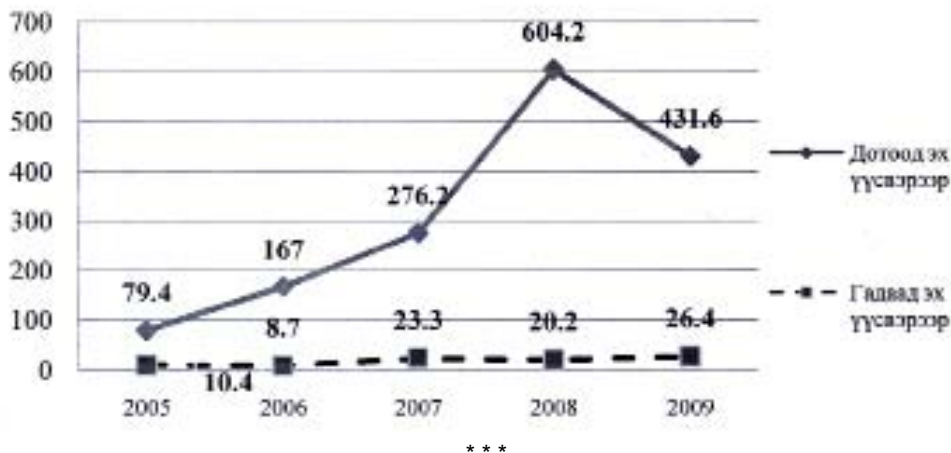
Урсгал зардал 2005 оноос тогтмол өсч 1.792.1 тэрбум төгрөг болтлоо өссөн нь байна. 2005-2009 онуудад урсгал зарлагын бүлгийн зардалууд огцом өссөн. Графикаас харахад бараа үйлчилгээний зардал хоёр дахин, татаас ба шилжүүлэг дөрөв дахин нэмэгдсэн бол зээлийн үйлчилгээний төлбөр 8 хувиар нэмдэгжээ. Бараа үйлчилгээний зардлыг нэмэгдэхэд цалин хөлс, бараа үйлчилгээний бусад зардалын бүлгийн зардалууд огцом өссөнтэй холбоотой юм.

Зураг 18: Урсгал зардал, нэр төрлөөр, тэрбум төгрөгөөр**Тайлбар:** * Урьдчилсан гүйцэтгэл**Эх сурвалж:** Үндэсний статистикийн хороо.**2) Хөрөнгийн зардал ба цэвэр зээл**

Хөрөнгийн зардал 2005-2009 онд хамгийн их өссөн зардал юм. Хөрөнгийн зардालын бүлгийн зардал болох хөрөнгө оруулалтын зардал 329.2 тэр бум төгрөгөөр өссөн нь хамгийн өндөр үзүүлэлт юм. Хөрөнгө оруулалтын зардал өссөн гол шалтгаан нь бүтээн байгуулалтын олон ажил хийсэн ба тэдгээрийн үйл ажиллагаанд зориулагдсан. Гадаад эх үүсвэрээр санхүүжүүлэх хөрөнгийн зардал 1.5 дахин нэмэгдсэн байна. Цэвэр зээл харьцангуй тогтвортой байгаа бөгөөд 2009 онд буурах хандлага ажиглагдаж байна.

Төсвийн зарлагын харьцуулалтыг 2005-2009 он, 2008-2009 оноор гарган хавсралт 2-д хавсаргасан болно. Төсвийн зарлагын өсөлт бууралтыг зүйл анги тус бүрээр нь харж болох юм.

Зураг 19: Хөрөнгийн зардал, нэр төрлөөр, тэрбум төгрөгөөр

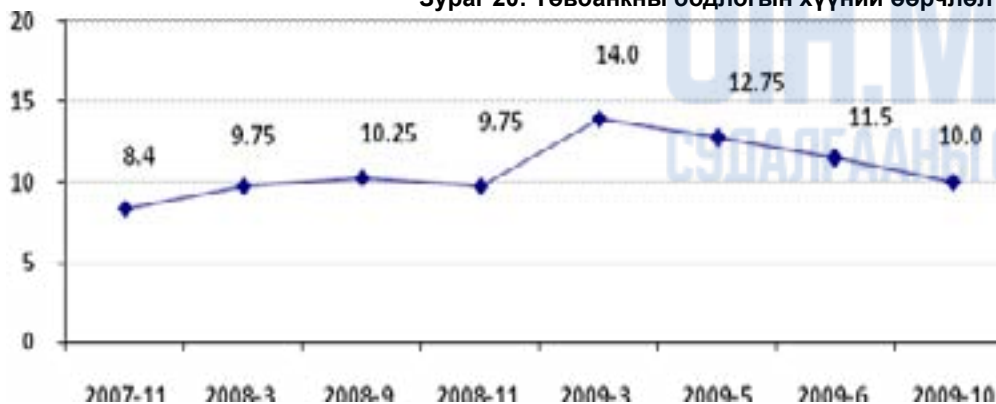

III. Монгол Улсын мөнгөний үзүүлэлтүүд

Бодлогын хүү

Манай орны банк санхүүгийн салбар нь санхүү эдийн засгийн хямралд хамгийн ихээр өртөж байгаа салбаруудын нэг юм. Монголбанкнаас 2008 онд 22.1 хувьд хүрээд байсан инфляцийн түвшинг бууруулах, төгрөгийн ханшийг тогтворжуулах зорилгоор мөнгөний хатуу бодлого хэрэгжүүлж, бодлогын хүүг 2009 оны 3 сард дээд тал нь 14.0 хувь хүртэл өсгөж байсан. Харин 2009 оны 5 дугаар сараас хойш инфляцийн түвшин нэг оронтой тоонд орсон учраас бодлогын хүүг шат дараалан бууруулж, хамгийн сүүлд 9 дүгээр сард 10.0 хувь байхаар тогтоосон. Дэлхийн зарим орны бодлогын хүүг сонирхоход Австралид 3.75%, Англид 0.5%, Америкийн Нэгдсэн Улсад 0.25%, Канадад 0.25%, Японд 0.1%, манай хөрш БНХАУ-ын бодлогын хүү 5.31 хувьтай байна.

Зураг 20: Төвбанкны бодлогын хүүний өөрчлөлт

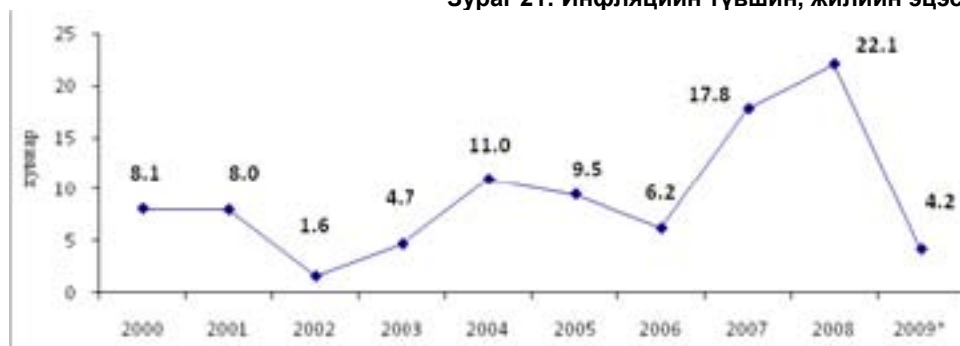
Эх сурвалж: www.mongolbank.mn

Инфляци

Төрөөс мөнгөний бодлогын талаар 2009 онд баримтлах үндсэн чиглэлд Хэрэглээний үнийн индексээр илэрхийлэгдэх инфляцийн түвшинг нэг оронтой тоонд барьж, эдийн засгийн бодит өсөлтийг дэмжих мөнгөний бодлогыг хэрэгжүүлнэ гэж тусгасан байна.

2008 оны жилийн эцэст инфляцийн түвшин өмнөх оныхоос 22.1 хувь өссөн бол 2009 оны урьдчилсан гүйцэтгэлээр хэрэглээний үнийн индексээр илэрхийлэгдэх инфляцийн түвшин өмнөх оны жилийн эцсийнхээс 4.2 хувиар өссөн байна.

Зураг 21: Инфляцийн түвшин, жилийн эцэст, %

Тайлбар: * Урьдчилсан гүйцэтгэл

Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн хороо.

Улаанбаатар хотод хэрэглээний бараа, үйлчилгээний үнэ өмнөх оны жилийн эцсийнхээс 1.9 хувиар өссөн байна. Инфляцийн жилийн дундаж түвшин 8.0 хувьтай гарсан байна. 2008 онд инфляцийн түвшин нэмэгдсэн шалтгааныг төсвийн байгууллагад ажиллагсадын цалин болон хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг нэмэгдүүлсэн, бензин шатахууны үнэ өссөн, төрөөс үзүүлэх халамж, тэтгэвэр тэтгэмжийн хэмжээ нэмэгдсэн, өргөн хэрэглээний барааны үнэ өссөн, мөнгөний нийлүүлэлт нэмэгдсэн, зээлийн хэмжээ нэмэгдэж, хэрэглэгчдийн төлбөрийн чадвар сайжрахын хэрээр эрэлт нэмэгдэж үнэ өссөн зэрэгтэй холбож үзэж байсан.

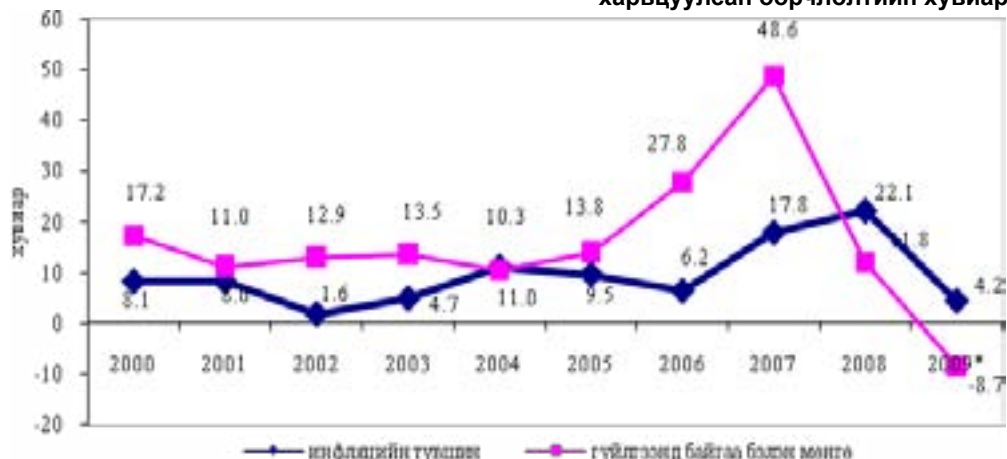
Харин 2009 оны хувьд цалин нэмэгдээгүй, нефтийн үнэ харьцангуй тогтвортой байсан, зээл олголт багассан зэрэг инфляци өсөх дээрх шалтгаанууд бага байсан нь инфляцийн түвшин 4.2 хувиар өсөхөд нөлөөлсөн байна.

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

Зураг 22:

Инфляцийн түвшин, Гүйлгээнд байгаа бэлэн мөнгөний өмнөх оны мөн үетэй харьцуулсан өөрчлөлтийн хувиар

Тайлбар: * Урьдчилсан гүйцэтгэл

Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн хороо.

Мөн Төвбанк бодлогын хүүг өсгөснөөр зээлийн хүү өсч, зээлийн хүү өссөнөөр зээл багасч, гар дээрхи бэлэн мөнгө багассан зэрэг нь инфляцийг буурахад хүргэсэн. Зураг 23-т 2009 оны 11 сарын байдлаар зарим улс орны инфляцийн түвшинг харууллаа.

Зураг 23: Зарим орны инфляцийн түвшин

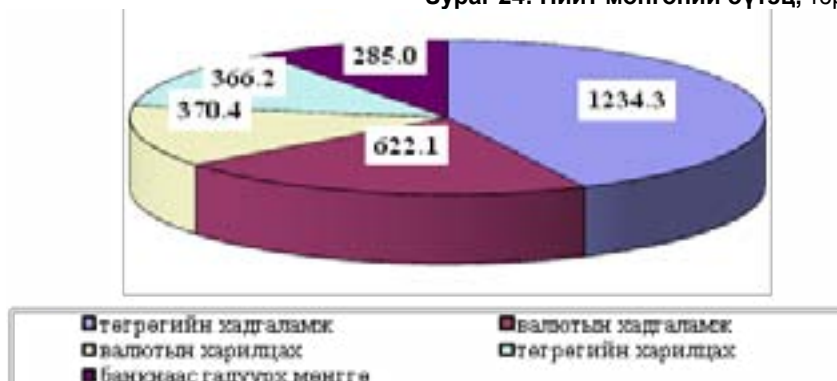

Эх сурвалж: <http://www.tradingeconomics.com/World-Economy/Inflation-Rates.aspx>

Мөнгөний нийлүүлэлт, түүний бүтэц

Зураг 24: Нийт мөнгөний бүтэц, тэрбум төг

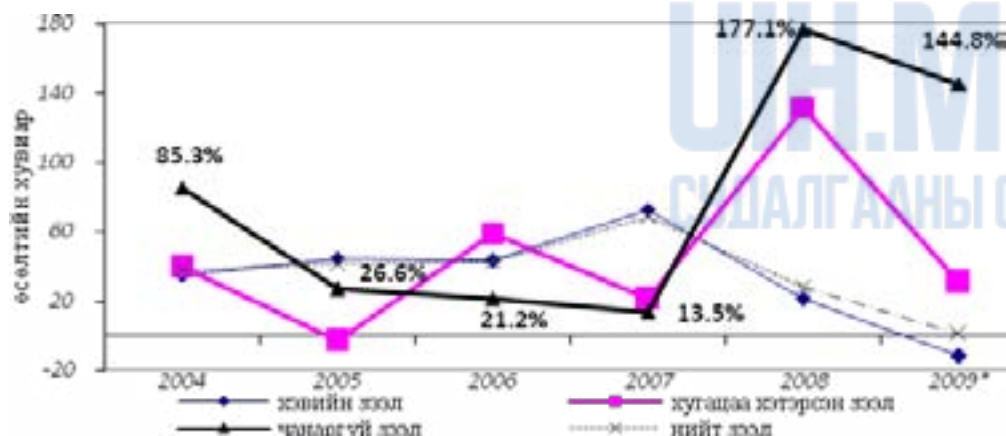
Тайлбар: * Урьдчилсан гүйцэтгэл

Зах зээл дэх мөнгөний нийлүүлэлт эдийн засаг өсөлттэй байх үе буюу 2004-2007 оны дунджаар 36.5 хувийн өсөлттэй байсан, харин 2008 онд 3.4 хувиар буурч, 2009 оны урьдчилсан гүйцэтгэлээр мөнгөний нийлүүлэлт 24.2 хувиар өсч, 2880.0 тэрбум төгрөг болсон байна. Мөнгөний нийлүүлэлт 24.2 хувиар өссөн нь төгрөгийн хадгаламж 32.1%, гадаад валютын хадгаламж 41.3%, гадаад валютын харилцах 31.2%-иар өссөнтэй холбоотой байна.

Мөнгөний нийлүүлэлтийн 42.9 хувийг төгрөгийн хадгаламж, 21.6 хувийг валютын хадгаламж, 12.9 хувийг валютын харилцах, 12.7 хувийг төгрөгийн харилцах, 9.9 хувийг банкнаас гадуурхи мөнгө тус тус эзэлж байна. (Зураг 24.) Мөнгөний агрегатуудын сүүлийн жилүүдийн өсөлт бууралт, өөрчлөлтүүдийн талаархи мэдээллийг хавсралт 3-аас үзнэ үү.

Зээл

Зураг 25:
Арилжааны банкуудаас ААН, иргэдэд олгосон зээлийн өрийн үлдэгдлийг өмнөх оны мөн үетэй харьцуулсан өөрчлөлт, хувиар

Тайлбар: * Урьдчилсан гүйцэтгэл

Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн хороо.www.mongolbank.mn

Банк санхүүгийн салбарт үүсээд байгаа тулгамдсан асуудлуудын нэг нь 2008-2009 онд чанаргүй зээлийн хэмжээ огцом нэмэгдэж, нийт зээлийн багцад чанаргүй зээлийн эзлэх хувийн жин нь өсч байгаа явдал юм. 2009 оны урьдчилсан гүйцэтгэлээр арилжааны банкуудын нийт олгосон зээлийн 22.0 хувийг буюу 583.7 тэрбум төгрөгийг чанаргүй болоод хугацаа хэтэрсэн зээлийн үлдэгдэл эзэлж байна. (Дэлгэрэнгүйг хүснэгт 4-өөс харна уу)

Аж ахуйн нэгж иргэдэд олгосон нийт зээлийн өрийн үлдэгдэл 2004-2007 онд дунджаар жилд 47.3 хувиар өсч байсан бол 2009 оны урьдчилсан байдлаар 0.7 хувийн өсөлттэй буюу бараг зээл олгоогүй гэж үзэж болохоор байна. Эдийн засаг өсөлттэй байсан үе болох 2005-2007 онд чанаргүй зээлийн багц буурч, зээл олголтын хэмжээ өсч банк санхүүгийн салбарын ДНБ-нд эзлэх хувь тогтмол өсч байсан бол 2008 онд чанаргүй зээл хэмжээ өмнөх оноос 2.8 дахин, 2009 онд 2.4 дахин, 2007 оныхоос даруй 6.8 дахин өсөөд байна.

Хүснэгт 4. Аж ахуйн нэгж, иргэдэд олгосон зээлийн өрийн үлдэгдэл

	2004	2005	2006	2007	2008	2009*
Нийт зээл	606.8	859.8	1223.3	2056.1	2635.5	2655.0
өсөлтийн хувь	37.2%	41.7%	42.3%	68.1%	28.2%	0.7%
Хэвийн зээл	546.1	789.4	1129.9	1947.7	2353.6	2071.3
өсөлтийн хувь	34.7%	44.5%	43.1%	72.4%	20.8%	-12.0%
Хугацаа хэтэрсэн зээл	21.6	20.9	33.3	40.3	93.3	121.7
өсөлтийн хувь	39.3%	-3.2%	59.3%	21.0%	131.5%	30.4%
Чанаргүй зээл	39.1	49.5	60.0	68.1	188.7	462.0
өсөлтийн хувь	85.3%	26.6%	21.2%	13.5%	177.1%	144.8%
Чанаргүй болон хугацаа хэтэрсэн зээлийн нийт зээлд эзэлж буй хувь	10.0%	8.2%	7.6%	5.3%	10.7%	22.0%

Эх сурвалж: Монголбанк.

УИХ.МН
СУДАЛГААНЫ САН

Нийт хадгаламжийн хэмжээ**Зураг 26: Нийт хадгаламжийн хэмжээ, ДНБ-нд эзлэх хувиар****Тайлбар:** * Урьдчилсан гүйцэтгэл**Эх сурвалж:** Үндэсний статистикийн хороо, Монголбанк.

Иргэд, байгууллагын нийт хадгаламжийн хэмжээ 2008 онд 7.7 хувиар өмнөх оноос буурч байсан. Зураг 7-д үзүүлснээр 2009 онд нийт хадгаламжийн хэмжээ өмнөх оноос 35.1 хувиар нэмэгдэж, ДНБ-ний 30.6 хувийг эзэлж байгаад нь валютын ханшийн өөрчлөлт болон валютын хадгаламж өнгөрсөн оны мөн үеийнхээс 41.3 хувиар өссөн нь голлон нөлөөлсөн байна.

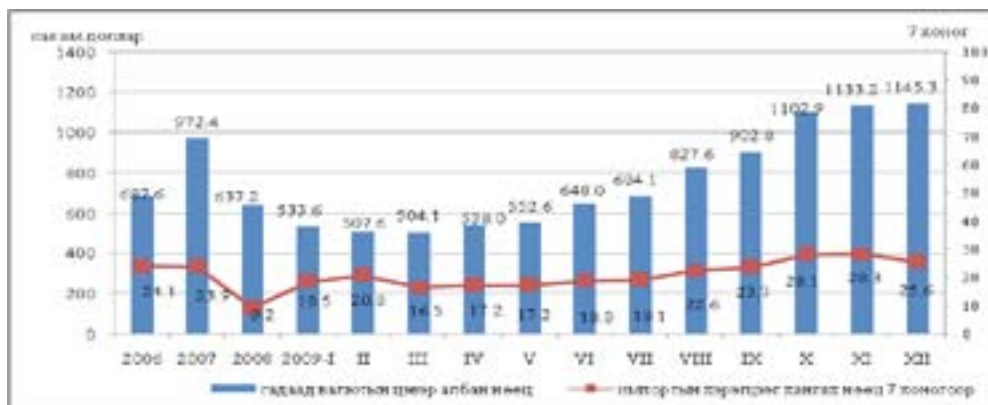
Төгрөгийн болон гадаад валютын хадгаламж

Зураг 27: Төгрөгийн болон гадаад валютын хадгаламжийн өөрчлөлт, хувиар**Эх сурвалж:** Монголбанк.

Зураг 8-д үзүүлснээр 2006–2007 онд төгрөгийн хадгаламж дунджаар 61.7 хувиар өсч байсан бол, 2008 онд 16.1 хувиар буурч, 2009 онд 32.1 хувиар өссөн байна. Харин валютын хадгаламж 2005–2008 онд дунджаар 19.5 хувиар өсч, 2009 онд 41.3 хувиар өссөн нь төгрөгийн гадаад валюттай харьцах ханш суларсантай холбоотой юм.

Гадаад валютын цэвэр албан нөөц

Зураг 28: МУ-ын гадаад валютын цэвэр албан нөөцийн хэмжээ, сая ам.доллараар, импортын хэрэгцээг хангах 7 хоногийн нөөцөөр

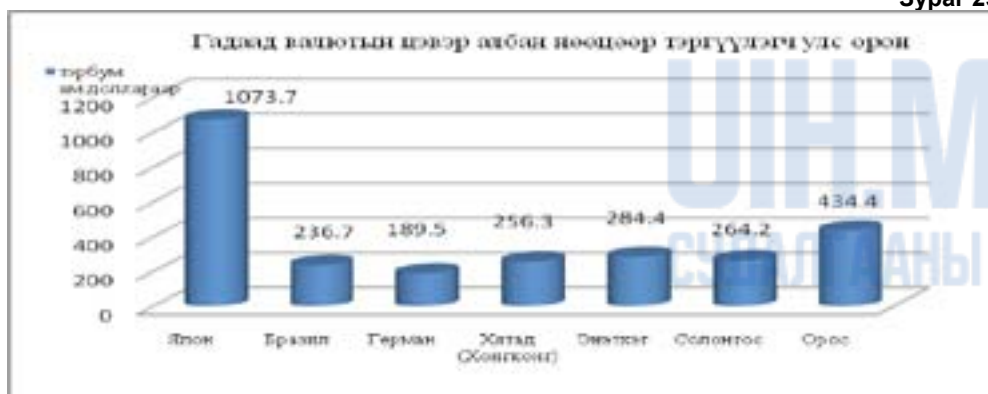
Тайлбар: * Урьдчилсан гүйцэтгэл

Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн хороо.

Төрөөс мөнгөний бодлогын талаар 2009 онд баримтлах үндсэн чиглэлд гадаад валютын улсын нөөцийг түүний найдвартай байдал, төлбөр түргэн гүйцэтгэх чадварыг хангасны үндсэн дээр үр өгөөжийг нь нэмэгдүүлэх зарчмаар удирдаж, нөөцийг импортын 17.7-гоос доошгүй долоо хоногийн төлбөрийг гүйцэтгэх хэмжээнд байлгана гэж баталсны дагуу 2009 онд манай улсын гадаад валютын цэвэр албан нөөц 1145.3 сая ам доллар буюу энэ нь 25.6 долоо хоногийн импортын хэрэгцээг хангахаар байна. Валютын ханшийн хэлбэлзлийн улмаас 2008 оны 9 дүгээр сараас 2009 оны 3 дугаар сарын хооронд 0.6 тэрбум орчим ам.долларыг валютын ханшийг зохицуулах зорилгоор зарсан нь тус саруудад улсын валютын нөөцийг бага түвшинд хүргэсэн байна.

Бусад орны гадаад валютын нөөцийн талаар

Зураг 29.

Эх сурвалж: <http://www.imf.org/external/np/sta/ir/8802.pdf> 2009 оны 11-р сарын байдлаар

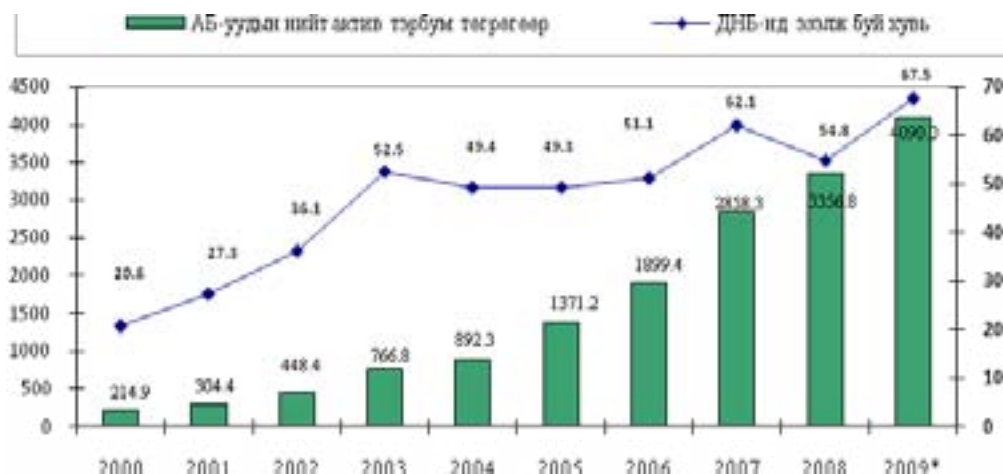
2009 оны 11 сарын байдлаар бусад улс орнуудаас ОУВСанд өгсөн тайлангаас харахад дэлхийд гадаад валютын цэвэр албан нөөцөөр тэргүүлэгч орнуудад Япон улс 1073.7 тэрбум ам доллараар, ОХУ 434.4 тэрбум ам доллараар, Энэтхэг улс 284.4 тэрбум ам

доллараар тус тус тэргүүлж байна.⁷ (Зураг 29-өөс харна уу.)

Арилжааны банкуудын нийт активын хэмжээ 2009 онд 4090.0 тэрбум төгрөг болж, 2008 оныхоос 21.8 хувиар өсч, ДНБ-ний 67.5 хувийг эзэлж байгаа нь санхүүгийн зуучлалын үйл ажиллагаа нэмэгдэж байгааг харуулж байна.

Арилжааны банкуудын актив

Зураг 30. Арилжааны банкуудын активын хэмжээ

Эх сурвалж: Монголбанк.

* http://www.nso.mn/v3/index.php?page=news_more&id=267

Арилжааны банкуудын нийт активын хэмжээ 2005-2007 онд дунджаар 47.5 хувиар өсч байсан бол 2008 онд 17.4 хувиар, 2009 онд 21.8 хувиар өссөн байна.

Зураг 31. ДНБ-ний өсөлт ба АБ-уудын активын өсөлтийн хувь

Эх сурвалж: Монголбанк.

Үндэсний статистикийн хороо.

Хавсралт 1.

- **Монгол улсын нэгдсэн төсвийн орлого /нэр төрлийн ангиллаар, оны үнээр, тэрбум төгрөгөөр/**

	2005	2006	2007	2008	2009*	<u>2009</u> 2008	<u>2009</u> 2005	
							Тэр/төг	%
Нийт орлого, тусламжийн дүн	837,9	1 360,4	1 880,5	2170,4	1993,0	91,8	1155,1	237.9
Урсгал орлого	832,6	1 354,1	1 856,0	2151,0	1965,5	91,4	1132,9	236.1
Татварын орлого	692,2	1 128,1	1 502,3	1890,9	1615,3	85,4	923,0	233.3
1. Орлогын албан татвар	178,5	476,8	648,5	754,8	520,0	68,9	341,5	291.3
1.2. Аж ахуйн нэгжийн	120,6	222,3	219,8	253,3	205,4	81,1	84,9	170.4
1.3. Хүн амын	58,0	77,0	75,0	116,7	128,1	109,7	70,1	220.8
1.4. Зарим бүтээгдэхүүний үнийн өсөлтийн	0,0	177,5	353,7	384,8	186,5	48,5	186,5	-
2. Нийгмийн даатгалын шимтгэл	95,6	111,9	160,5	229,4	257,3	112,2	161,7	269.2
3. Өмчийн татвар	6,3	6,9	8,3	9,2	11,0	119,4	4,7	173.5
4. Дотоодын бараа, үйлчилгээний албан татвар	271,0	352,7	411,8	562,0	508,7	90,5	237,7	187.7
4.1. НӨАТ	181,0	241,3	265,1	368,0	325,8	88,5	144,8	180.0
Дотоодын бараа, үйлчилгээний	70,6	87,9	107,9	138,3	158,1	114,4	87,5	223.8
Импортын барааны	157,5	199,5	199,0	289,6	246,9	85,3	89,4	156.8
НӨАТ-ын буцаан олголт	47,1	46,2	41,8	-59,8	-79,3	132,6	-126,4	-168.2
4.2. Онцгой албан татвар	79,0	100,1	133,8	178,5	166,8	93,4	87,8	211.2
Дотоодын архины	20,0	26,2	37,2	52,8	55,7	105,5	35,7	278.3
Дотоодын тамхины	6,1	8,2	10,1	9,2	10,3	112,5	4,3	170.7

Автобензин, дизелийн түлшний	25,2	26,2	29,3	20,1	33,5	166,8	8,3	133.0
Импортын архи, тамхины	6,3	8,0	11,0	14,9	27,8	186,5	21,5	439.0
Импортын пивоны	2,0	2,6	3,2	4,2	3,5	82,3	1,5	176.8
Суудлын автомашины	16,7	26,1	38,9	70,7	26,7	37,8	10,0	160.1
Дотоодын пивоны	2,7	2,8	4,0	6,5	9,2	140,9	6,5	339.9
4.3. Тусгай зориулалтын орлого	11,0	11,3	13,0	15,5	16,1	103,9	5,1	146.4
Автобензин, дизелийн түлшний татвар	5,9	6,0	6,7	7,9	6,9	88,0	1,0	117.0
Автотээврийн болон өөрөө явагч хэрэгслийн татвар	5,1	5,3	6,3	7,6	9,2	120,3	4,1	180.9
5. Гадаад худалдааны татварын орлого	57,0	72,1	102,5	140,8	116,0	82,4	59,0	203.6
5.1. Импортын барааны гаалийн албан татвар	53,2	65,2	96,3	132,1	111,2	84,2	58,1	209.2
5.2. Экспортын гаалийн албан татвар	3,8	6,8	6,2	8,8	4,8	54,1	1,0	125.0
6. Бусад татвар	83,8	107,7	170,8	194,6	202,3	103,9	118,5	241.5
6.1. Улсын тэмдэгтийн хураамж	31,5	40,0	47,0	17,7	15,9	89,5	-15,6	50.4
6.2. Ашигт малтмалын хайгуулын болон ашиглалтын тусгай зөвшөөрлийн төлбөр	-	-	-	27,3	33,4	122,3	-	
6.3. Ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөр	31,7	44,3	94,4	109,1	110,4	101,2	78,7	348.6

6.4. Улсын төсвийн хөрөнгөөр хайгуул хийсэн ордны нөхөн төлбөр	-	-	-	5,0	2,0	39,8	-	-
6.5. Газрын төлбөр	13,6	15,5	20,1	25,6	29,4	115,1	15,8	216.3
6.6. Ойгоос хэрэглээний мод, түлээ ашигласны төлбөр	0,8	1,2	1,5	1,6	1,8	113,2	1,0	221.2
6.7. Агнуурын нөөц ашигласны төлбөр	2,8	2,9	3,1	3,6	4,5	124,4	1,7	160.2
6.8. Бусад татвар, хураамж	3,4	3,8	4,7	4,7	5,0	104,4	1,5	145.0
Татварын бус орлого	140,4	226,0	353,7	260,2	350,3	134,6	209,9	249.5
2.1. Хувьцааны ногдол ашиг	22,8	48,4	142,0	33,0	108,5	328,9	85,7	476.4
2.2. Хүү, торгуулийн орлого	14,5	19,2	34,4	30,3	35,0	115,5	20,5	240.7
2.3. Түрээсийн орлого	9,2	15,7	1,9	1,1	1,2	108,9	-8,0	13.1
2.4. Газрын тосны орлого	1,8	1,3	10,5	33,8	27,4	81,0	25,6	1545.6
2.5. Навигацийн орлого	14,5	17,7	22,8	19,1	30,5	160,1	16,0	210.6
2.6. Төсөвт газрын өөрийн орлого	68,8	116,9	135,1	124,2	128,2	103,2	59,5	186.4
2.7. Бусад нэр заагдаагүй орлого	8,8	6,7	7,1	-	-	104,1	-	-
Хөрөнгийн орлого	1,0	1,6	2,5	18,7	19,5	104,1	10,7	221.6
Тусламжийн орлого	4,3	4,7	22,0	16,1	24,5	92,4	2,0	301.0

Тайлбар: * Урьдчилсан гүйцэтгэл

Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн хороо.

Хавсралт 2.

- **Монгол улсын нэгдсэн төсвийн зарлага**, Нэр төрлийн ангиллаар, оны үнээр, тэрбум төгрөгөөр

	2005	2006	2007	2008	2009	2009 2008	2009 2005	
							Тэр/төг	%
Нийт зарлага ба цэвэр зээлийн дүн	764,6	1237,0	1747,3	2466,8	2321,6	94,1	1557,0	303.6
Урсгал зардал	600,3	982,3	1367,7	1761,2	1792,1	101,8	1191,8	298.5
1. Бараа, үйлчилгээний зардал	386,7	692,5	672,7	1054,9	969,5	91,9	582,8	250.7
1.1. Цалин, хөлс	142,7	196,6	296,3	544,5	578,9	106,3	436,1	405.5
1.2. Нийгмийн даатгалын шимтгэл	-	-	65,1	47,5	54,7	115,2		
1.3. Бараа, үйлчилгээний бусад зардал	244,0	495,9	376,4	510,5	390,7	76,5	146,7	160.1
Гэрэл, цахилгааны зардал	10,3	10,9	11,1	13,6	14,0	102,8	3,7	136.1
Түлш, халаалтын зардал	38,6	42,6	46,4	57,8	61,9	107,1	23,3	160.3
Тээвэр, шатахууны зардал	18,3	21,4	26,1	35,1	25,8	73,4	7,4	140.5
Шуудан, холбооны зардал	5,5	5,7	6,4	7,5	6,2	82,8	0,7	113.1
Цэвэр, бохир усны зардал	5,5	6,8	7,4	9,4	10,9	116,2	5,5	200.0
Хичээл үйлдвэрлэлийн дадлагын зардал	5,2	5,9	5,2	11,6	0,1	1,0	-5,1	2.3
Эд хогшил авах зардал	7,4	9,3	10,7	13,9	4,8	34,4	-2,6	65.1
Нормын хувцас, зөөлөн эдлэл авах зардал	7,4	7,4	10,3	14,5	9,9	68,2	2,5	133.9
Хоолны зардал	19,8	25,1	26,8	46,4	42,2	91,0	22,5	213.7
Эмийн зардал	15,9	16,9	20,7	29,7	31,4	105,5	15,4	196.7
Урсгал засвар	8,7	11,0	10,4	13,5	8,4	62,2	-0,3	96.3
Байрны түрээс	2,2	2,1	2,3	3,0	4,1	137,2	2,0	189.6

Бараа, үйлчилгээний бусад зардал	99,2	153,3	192,7	254,4	170,9	67,2	71,7	172.3
2. Зээлийн үйлчилгээний төлбөр	20,7	18,1	18,6	19,9	29,0	145,2	8,3	140.0
2.1. Гадаад зээлийн хүү	18,3	17,0	17,7	19,0	26,6	139,6	8,2	144.8
2.2. Засгийн газрын өрийн бичгийн хүү	-	-	-	-	-	-	-	-
2.3. Дотоод зээлийн хүү	2,3	1,0	0,9	0,9	2,4	261,4	0,1	102.8
3. Татаас ба шилжүүлэг	192,9	271,8	676,4	686,3	793,6	115,6	600,7	411.4
3.1. Татаас	8,1	12,3	284,7	72,8	38,0	52,2	29,9	467.7
Эрчим хүчний	4,4	7,4	8,7	13,8	17,2	124,5	12,8	389.8
Хотын нийтийн тээврийн	3,7	4,9	6,7	12,3	11,2	91,1	7,5	301.3
Бусад шилжүүлэг	-	177,5	269,2	213,8	192,8	90,2	-	-
Улаан буудайн татаас	-	-	-	9,8	7,0	71,5	-	-
Зээлийн хүүгийн хөнгөлөлт	-	-	-	12,3	-	-	-	-
Хувийн хэвшлийн байгууллагад үйлдвэрлэл нэмэгдүүлэх зорилгоор олгох татаас	-	-	-	24,6	2,6	10,6		
3.2. Орон нутгийн төсөвт өгөх санхүүгийн дэмжлэг	-	-	-	-	-	-	-	-
3.3. Төсөв хоорондын бусад шилжүүлэг	-	-	-	-	5,7	-	-	-
3.4. Бусад урсгал шилжүүлгүүд	184,0	248,6	390,8	585,2	609,2	104,1	425,2	331.1
Нийгмийн даатгалын зарлага	132,0	173,0	252,7	357,5	378,5	105,9	246,5	286.7
Халамжийн сангийн зарлага	41,7	74,8	114,4	212,9	229,2	107,7	187,5	549.4
Нөхөн олговор	1,2	0,7	0,4	0,6	1,2	199,7	-	99.4

Хэлмэгдэгсэдийн нөхөн олговор	0,3	0,1	0,2	0,2	0,2	108,2	-0,1	75.0
Бусад урсгал шилжүүлэг	-	-	23,1	14,1	-	-		-
3.5. Бусад шилжүүлэг	8,7	10,1	-	27,2	139,0	510,3	130,3	1591.9
3.6. ОУБ-ын гишүүний	0,8	0,8	0,9	1,1	1,7	161,2	0,9	216.9
Хөрөнгийн зардал	89,8	175,7	299,5	624,4	457,9	73,3	368,1	509.8
1. Дотоод эх үүсвэрээр	79,4	167,0	276,2	604,2	431,6	71,4	352,2	543.5
1.1. Хөрөнгө оруулалт	56,2	134,1	218,6	476,9	385,4	80,8	329,2	685.3
1.2. Их засварын зардал	5,3	12,4	28,4	27,5	11,6	42,1	6,3	219.4
1.3. Авто замын сан	10,7	11,6	20,7	5,8	9,1	156,7	-1,7	84.6
1.4. Геологи хайгуулын зардал	1,8	1,3	2,1	2,3	2,0	86,1	0,2	108.7
1.5. Ойжуулалт, байгаль орчны бусад арга хэмжээ	0,9	1,3	0,8	4,1	3,1	74,9	2,2	341.2
1.6. Улсын нөөц бүрдүүлэх зардал	4,4	6,2	5,6	87,6	20,5	23,4	16,0	460.9
2. Гадаад эх үүсвэрээр	10,4	8,7	23,3	20,2	26,4	130,6	15,9	253.0
Цэвэр зээл	74,5	79,0	80,1	81,2	71,6	88,2	-2,9	96.1
1. Гадаад зээлээр санхүүжих төсөл	88,6	89,0	72,7	64,5	66,9	103,8	-21,7	75.5
2. Санхүүгийн зээлээр санхүүжих төсөл	-	-	-	-	-	-	-	-
3. Эргэж төлөгдөх цэвэр зээл	-14,2	-10,0	7,4	16,7	4,7	28,0	18,8	-33.0

Тайлбар: * Урьдчилсан гүйцэтгэл
Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн хороо.

Хавсралт 3.

- Гадаад валютын нэрлэсэн ханш /жилийн эцэст/

		2005	2006	2007	2008	2009
АНУ-ын доллар	USD	1 221,00	1 165,00	1 169,97	1 267,51	1 442.84
Евро	EUR	1 449,10	1 529,00	1 717,16	1 786,75	2 071.34
Рубль	RUB	42,50	44,20	47,68	43,12	47,67
Юань	CNY	151,30	149,10	160,18	185,25	211,35
Вон	KRW	1,21	1,25	1,25	1,01	1,24
Иен	JPY	10,37	9,81	10,33	14,04	15,66
Фунт	GBP	2 103,70	2 279,10	2 337,54	1 837,19	2 295.77

Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн хороо.

Хавсралт 4.

- Мөнгөний агрегатууд сүүлийн 6 жилийн байдлаар

Мөнгөний үзүүлэлтүүд:	2004	2005	2006	2007	2008	2009*
М1-Бага мөнгө	221.3	269.1	331.9	590.5	660.6	651.2
өсөлтийн хувь	4.0%	21.6%	23.3%	77.9%	11.9%	-1.4%
Банкнаас гадуурхи мөнгө	143.5	152.4	185.1	283.3	328.7	285.0
өсөлтийн хувь	9.1%	6.2%	21.5%	53.0%	16.0%	-13.3%
Төгрөгийн харилцах	77.8	116.7	146.8	307.1	331.9	366.3
өсөлтийн хувь	-4.3%	50.0%	25.7%	109.3%	8.1%	10.3%
Бараг мөнгө	625.7	871.0	1204.6	1810.8	1622.7	2228.8
өсөлтийн хувь	27.6%	39.2%	38.3%	50.3%	-8.4%	37.3%
Нийт хадгаламж	517.4	671.7	995.4	1489.7	1374.3	1856.4
өсөлтийн хувь	42.3%	29.8%	48.2%	49.7%	-7.7%	35.1%
Төгрөгийн хадгаламж	301.0	426.0	692.5	1113.7	934.1	1234.3
өсөлтийн хувь	25.3%	41.6%	62.5%	60.8%	-16.1%	32.1%
Валютын хадгаламж	216.4	245.7	302.9	376.0	440.2	622.1
өсөлтийн хувь	75.6%	13.5%	23.3%	24.1%	17.1%	41.3%
Валютын харилцах	108.3	199.3	209.2	321.1	283.9	372.4
өсөлтийн хувь	-14.7%	84.0%	5.0%	53.5%	-11.6%	31.2%

M2-мөнгөний нийлүүлэлт	847.0	1140.1	1536.5	2401.2	2318.9	2880.0
өсөлтийн хувь	20.4%	34.6%	34.8%	56.3%	-3.4%	24.2%

Тайлбар: * Урьдчилсан гүйцэтгэл

Эх сурвалж: Статистикийн эмхтгэл
Монголбанк.

(Footnotes)

¹ Тайлбар: Оукений хуулиар ДНБ-ний өсөлтийн хувь буурахад ажилгүйдэлийн түвшин нэмэгддэг. Өөрөөр хэлбэл ДНБ-ний өсөлт, ажилгүйдлийн түвшин хооронд эсрэг хамааралтай байдаг.

² Эх сурвалж: ҮСХ-ний 2008 оны эмхтгэл, 12 сарын бюллетень

³ Эрдэс бүтээгдэхүүнд цахилгаан эрчим хүч, автобензин, онгоцны бензин, өвөл, зуны дизель түлш, онгоцны түлш, тээврийн хэрэгсэлийн тосолгооны материал зэрэг ордог болно.

⁴ Монгол улсын 2007 оны төсвийн гүйцэтгэл. Монгол улсын Засгийн газар. УБ., 2008 он. 21 дэх тал.

⁵ Монгол улсын 2008 оны төсвийн гүйцэтгэлийн танилцуулга. Сангийн яам. УБ., 2008 он. 17 дахь тал.

⁶ <http://www.tradingeconomics.com/World-Economy/Index.aspx>

⁷ <http://www.imf.org/external/np/sta/ir/8802.pdf>